

ПЕРЕДМОВА

«Опис України» французького військового інженера і відомого картографа Г. Левассера де Боплана — одне з найважливіших історичних джерел, що розповідають про Україну XVII ст. Книга містить унікальні свідчення очевидця про природу України, становище й побут селян та козаків, морські походи запорожців, класову боротьбу. Протягом тривалого часу праця Боплана залишалася для західноєвропейських читачів цінним джерелом інформації про Україну та її народ. Вона була перекладена на ряд мов, серед яких, однак, не було українського перекладу всього тексту. Пропоноване читачам видання покликане заповнити цю прогалину.

Гійом Левассер сір де Боплан народився близько 1600 р. у Нормандії, ймовірно у Дьєппі, в шляхетсько-гугенотській родині, що мала прізвище Левассер (ле Вассер) *. Від свого батька — математика і картографа Г. Левассера (помер 1643 р.) — він успадкував не лише родове прізвище, але й ім'я Гійом (Вільгельм). Гійом Левассер-молодший, вступивши на військову службу (у 16-річному віці став лейтенантом), спеціалізувався на військовому будівництві, набув досвіду також в галузі артилерії та картографії.

Наступ контрреформації, зокрема позбавлення урядом кардинала Рішельє гугенотів політичної автономії (1629), спонукав молодого військового інженера до еміграції. Наприкінці 1630 р. він прибув у Річ Посполиту. Тут як найманий інженер-фахівець став служити у артилерії польського коронного війська, що дислокувалося на Україні. Найчастіше він перебував у м. Барі (Поділля), але багато подорожував по всій Україні, займаючись військовим будівництвом і збираючи матеріали для великої карти України і спеціальних

* Представники різних відгалужень цієї родини додавали до цього прізвища вказівку на свої родові маєтки: Левассери де Коньє, де Руар, д'Отвіль тощо. Доповнення «сір» де Боплан походить, очевидно, від назви маєтку першої дружини автора «Опису України». Деякий час (після 1650 р.) він іменував себе також Левассером де Рок. Біографію Боплана висвітлено в основному за такими працями: Ляскоронский В. Г. Гильом Левассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России.— Киев, 1901; Buczek K. Beauplan Wilhelm Le Vasseur // Polski słownik biograficzny.— Warszawa, 1935.— Т. 1.— S. 384—386; Wójcicki Z. Wstęp // Eryka Lassoty i Wilhelma Beauplana opisy Ukrainy.— Warszawa.— 1972.— S. 37—51; Penhal A. B., Essar D. F. The 1652 Beauplan Maps of the Ukraine // HUS.— 1985.— Vol. 9.— № 1/2.— P. 61—64.

карт окремих регіонів українських земель. Під керівництвом Г. Левассера де Боплана було споруджено фортифікації: тодішню штаб-квартиру польського великого гетьмана коронного у Барі (1631), фортецю у Бродах (1632—1633), укріплення у Новому Конецполі (1634), Кодаку (1634), Кременчуці (1634—1635), укріплені табори в Кам'янці (1633), Старці (1638)¹. Як гадають, він спільно з Андреа дель'Аква керував будівництвом чудового ренесансного замку-палацу у Підгірцях.

Миколай Потоцький, який 1646 р. став великим коронним гетьманом, 29 березня 1647 р. з невідомих причин звільнив Боплана зі служби. Повертаючись до Франції, він зупинився у Гданську. Вдруге інженер відвідав Гданськ 1650 р.

Обидва рази головною метою його перебування у цьому місті було вирішення ряду конкретних питань з відомим гравером Віллемом Гондіусом (Гондтом), який гравіював його карти та ілюстрації до «Опису України». Серед вигравіюваних Гондіусом карт Боплана — «Українська географічна карта», 12 карт окремих частин України і, нарешті, перша в історії світової картографії військова топографічна карта цілої країни — «Спеціальний і докладний план України з належними їй воєводствами, округами та провінціями» (в масштабі 1 : 463 000) *.

В 1650—1651 рр. Боплан жив у Дьєппі, а з 1652 р. у Руані. Звідти він виїхав на військову службу до Вест-Індії, де, зокрема, виконав план портового міста Картагени (на території сучасної Колумбії). Згодом служив у Франції як військовий інженер під командуванням основоположника військової фортифікації Вобана, що пізніше став маршалом Франції. Від генерального інтенданта фінансів Кольбера він отримав значні суми грошей на підготовку карт Нормандії (надрукована в Руані 1667 р.) і Бретані (закінчена 1666 р.). Помер Боплан 1673 р.

Головними працями Боплана були карти України, які справедливо вважаються одним із найвищих досягнень картографії XVII ст., та його «Опис України». Останній був задуманий як пояснення до карт, але фактично став самостійним твором. Спеціально для «Опису України» Боплан замовив Гондіусові ілюстрації-мінерити, однак доля їх невідома.

Як довели дослідження останніх десятиріч, твердження деяких бібліографів, начебто перше видання «Опису України» було опубліковане в Руані 1650 р., не обгрунтовані. Не відповідає дійсності також повідомлення Б. Бар-

¹ Wójsi k Z. Op. cit.— S. 38.

* Картографічні праці, присвячені Україні, тут докладно не розглядаються, їм буде присвячене спеціальне видання, що готується за спільним проєктом Археографічної комісії АН УРСР та Українського наукового інституту Гарвардського університету.

ПЕРЕДМОВА

DESCRIPTION
DES CONTREES
DV ROYAVME DE
POLOGNE

CONTENVÈS DEPVIS
les confins de la Moscovie, iusques
aux limites de la Transilvanie.

Par le Sicur de BEAUVLAN.

A ROÛEN;
Chez IACQUES CAILLOÛE, tenant
sa boutique dans la Cour du Palais.

M. D C. L I.

*Титульний аркуш першого видання «Опису України»
(Руан, 1651)*

вінського² про наявність у Бібліотеці Чорторийських у Кракові примірника, у якому це видання датується 1640 р.

Насправді, перше видання книги було опубліковане в Руані, в друкарні Жака Кайуе 1651 р. Як зазначалося в наступному виданні у передмові «Книгарня до читачів», перше видання друкувалося на прохання автора і було малотиражним: «Сотня примірників, які були подаровані його друзям». У заголовку першого видання слова «України» не було³.

Той же руанський друкар видав 1660 р. значно більшим тиражем доповнене видання під назвою «Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн»⁴.

Варіантом цього видання слід вважати і книги, у яких тексти ідентичні (крім одного виправлення), але титульний аркуш інший. На ньому вказано, що книга надрукована в Руані, а продається в Парижі у Сімона Ле Сур (Le Sourd) на вулиці Сен-Жак, причому вказана дата — 1661 р.⁵

Існують ще примірники, в яких дата на титульному аркуші змінена на «1673»: до «MCLX» додруковано «LXIII». Як вказують канадські дослідники Д. Ф. Ессар і А. Б. Перналь, це видання ідентичне виданню 1660 р. Крім іншого титульного аркуша, в ньому є лише два виправлення тексту. Згадані автори пишуть, що «тексти двох видань ідентичні і надруковані з одних форм»⁶. Більш ймовірний не передрук нового видання з тих же форм, а додрукування частини нового титульного аркуша до нерозпроданої частини тиражу видання 1660 р. 1861 р. воно було передруковане в Парижі з передмовою А. Голіцина.

Англійський переклад тексту за виданням 1661 р. було опубліковано 1704 р. у першому томі видання Джона Черчілла «Збірка описів подорожей і мандрівок, деякі з яких вперше друкуються з оригінальних рукописів, а деякі перекладено з іноземних мов і нині вперше надруковано англійською мовою»⁷.

² Барвінський Б. «Україна» Боплана // Стара Україна.— 1924.— № 1.— С. 14.

³ Description des contrees du Royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie, insques aux limites de la Transilvanie. Par le Sieur de Beauplan.— A. Rouen, Chez Jacques Cailloue, 1651.

⁴ Description d'Ukraine, qui sont plusieurs prouinces du Royaume de Pologne. Contenues depuis les confins de la Moscovie, insques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs moeurs, facons de viures, et de faire la Guerre. Par le Sieur de Beauplan.— A Rouen, Chez Jacques Cailloue, 1660.

⁵ Essar D. F., Pernal A. B. Beauplan's Description d'Ukraine: A. Bibliography of Editions and Translations // HUS.— 1982.— Vol. 6.— № 4.— P. 488—489.

⁶ Ibidem.— P. 492.

⁷ A Collections of voyages and travels... Printed for Awnsham and John Churchill.— London, 1704.

ПЕРЕДМОВА

DESCRIPTION
D'VKRANIE.
QUI SONT PLUSIEURS
Prouinces du Royaume de
Pologne.

CONTENVÈS DEPVIS
les confins de la Moscouie, iusques
aux limites de la Transylvanie.

ENSEMBLE LEURS MOEVRS,
façons de viures, & de faire la Guerre.

Par le Sieur de BEAUVLAN.

A R O V Ë N,

Chez IACQUES CAÏLLOÛE, dans
la Cour du Palais.

M. D C. L X.

*Титульний аркуш другого видання «Опису України»
(Руан, 1660)*

ПЕРЕДМОВА

DESCRIPTION
D'VKRANIE,
QVI SONT PLUSIEURS
Prouinces du Royaume de

Pologne.

CONTENVÈS DEPVIS
les Confins de la Moscouie, iusques
aux limites de la Transilvanie.

ENSEMBLE LEVRS MOEVRS,
façons de viures, et de faire la Guerre.

Par le Sieur de BEAVPLAN.

à Rouen, où se vend

A PARIS,
Chez SIMON LE SOVRD, rue S. Jacques,
à l'Image Saint Pierre.

M. DC. LXI.

Титульний аркуш третього видання «Опису України»
(Руан, 1661)

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	5
<i>Від перекладачів і редколегії</i>	18
<i>ОПИС УКРАЇНИ, КІЛЬКОХ ПРОВІНЦІЙ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО, ЩО ТЯГНУТЬСЯ ВІД КОРДОНІВ МОСКОВІІ ДО ГРАНИЦЬ ТРАНСІЛЬВАНІІ, РАЗОМ З ІХНІМИ ЗВИЧАЯМИ, СПОСОБОМ ЖИТТЯ І ВЕДЕННЯ ВОЄН, СІРА ДЕ БОПЛАНА. В РУАНІ, У ЖАКА КАЙУЕ, ПРИ КОРОЛІВСЬКОМУ ДВОРІ. MDCLX</i>	21
Послання	22
До читачів	25
Читачеві від книговидавця	26
Опис України і річки Борисфен, званої в просторіччі Ніпром, або Дніпром, від Києва до моря, в яке вона впадає	27
Ремесла, якими займаються козаки	29
Руська шляхта	32
Які повинності селян щодо панів	32
Про Крим, або край Татарії	50
Кримські татари	53
[Про козаків]	69
Як дівчата залицяються до парубків	75
Як селянин може одружитись з панночкою	76
Як відбувається весілля	78
Козацька медицина	83
[Про фауну України]	84
[Про клімат України]	93
[Про Польщу]. Як обирають короля	96
Про шляхетські вольності	100
Звичаї польської шляхти	104
ДОДАТКИ	115
Коментарі	116
Українська бопланіана	209
Перелік українських і татарських слів, транслітерованих Бопланом	233
Список скорочень та літератури, посилання на яку подані скорочено	234
Основні розбіжності між першим і другим виданнями «Опису України»	238
Географічний показчик	245
Іменний показчик	251
Résumé	253
Summary	253